

Mr Велизар Недовић

Знамење краљевачког октобра

Имамо мотиве да Октобарску успомену не оставимо само за октобарске очи из 1941. године и за оно скрханих руку у Краљево што су згрнуле мртве на свежем стратишту, за сузе што се онде већ деценијама лију. То знамење је порука разливена ширином света, продрла дубином генерација као несавладиви агенс борбе и живота.

Тужни церемонијал сећања на октобарским хумкама нешто је поновљиво и уобичајено на месту поновљивом и необичном. Занос говорника, сугестивност музичког дозива, пластицитет глуме и силаина рецитала на позорничком провизоријуму под ведрим небом испод Грдице призивају визију страхотне импресије о октобарским збивањима 1941.

Овај јубилеј нас подсећа на један изузетно згуснути део наше историје озрачен сјајем ослободилачке борбе и народне револуције. Њиме потврђујемо сазнање о цени наше слободе и нашег живота. Ово поднебље јаче осећа било слободе јер ту јој цена беше највећа, где боја посебно пламти лепотом над крајем који је оцрвењен крвљу, где скулптори немају модела за хиљаде силуета људских у самртном грчу, где кључа сећање јаче од песама, јаркије од слика, заносније од статуа, где је страдање надвладало живот и потопило хиљаде судбина, чежњи, наивности, опредељења и љубави.

Није то био простор на који су стигле војске, сукобиле се, губиле, побеђивале, остале на бојном пољу или стигле срећне својим домовима, својим селима и градовима. Људи су овде без кривице покупљени са послова, из домова, из кревета и из снова, свезани, постројени и погубљени. Та краљевачка реалност, нуклеус ратни и историјски, снажна је бацла светског трагизма оличена у силаску прног чо-

По
ве
ља

века — фашисте низ ужасне хридине срама, на жалост са трона уздигнуте и цивилизоване Европе, која овде затражи смрт без призива и супростављања, масовни душевни слом и физичку самлевеност чиним двоструког убијања — митраљеским хицима и тенковским газом — убијањем већ убијених. Вишеструко убијање иза кога не оста ни речених ни написаних тестамената, порука, аманета. Само бол силан и велик прекрилио је крај. Тај бол са много Марка, Зорана, Драгана, много тата, синова, деда и унука, окупио је у смрти неколике генерације и комплетан део српског народа. Октобарска стрепња показала је да чељусти зликоваца немају мере, да магновање људске паклености за жртву тражи читаве народе. То је физичко уништавање народа, војничко ништавило, етички и психички акт убијања народне духовности и снаге отпора, најдрастичнији облик некултуре, уништавајућа мизантропија.

Час те смрти није био ни очекиван ни изабран. Од хиљада жртава ове стравичне кандидатуре погубљења, нико из свог „примитивног“ балканског видокуруга није могао имати помисао која је личила на збивања и наслутила жестину егзекуције. Масовна смрт ненајављена разлозима, ни поводима, ни тихим шапугавим претпоставкама изреченим у страху од друга другу. Иза ње осташе слике о лесема људи које се повијају под плотунима, посрћу, падају, у чуду и неверици!

Ми имамо домовину начичкану хумкама које сведоче о присуству тиранства. Оне су изазвале песнике; иза њих су људи умели да мисле, да тугују, да певају. Иза Октобарског страдања застане дах људима, таленти немају речи, храбри плачу. Жестина изненађења спута и задржи уметника. Импресивност трагедије тражи деценије да би била схваћена и уобличена у клими смиреног резонувања. Опет дакле, Интер Арме silent музае, одјекује спутавајуће док трају живи сведоци трагедије; док су тв мајке које знају каква је туга за сином, супруге што оплакју мужеве, сестре што јадикју за браћом, домовина жали борце и јунаке, свет се осећа посрамљеним оваквим поступком са човеком. Зато је ово општељудски октобар, не само краљевачки, за сва друга места и сва људска срца која хоће дијалог око рата и око мира, око живота и смрти, око онога што беше, што јесте и што ће бити. Октобарска порука не тражи границе и оквири. Она се простира душама, умовима, делима људи и играма дече. Биће преточена у смисао страшних опомена свету који се опредељује између рата и мира, затрепериће осећањима и изразима нетрпељивости према сваком

веснику трагедије. У Краљеву су Октобарски дани понудили странице напредном писцу, тему даровитом сликару, инспирацију композитору, лепоту човеку, бекство кукавицама и изнад свега право значење слободе живима. Култура краљевачког комада домовине има теме, има извор са ког се напаја, има ватру која се не гаси. У култури што се овде ствара најјача је Октобарска идеја. Њена традиција расте од Октобра, њена је истина Октобарска, њен садржај саткан Октобарским збивањима. Разлог ћемо јој наћи у тој изузетној мешавини апсурда и смисла, у необичној масовној смрти и у снази која ће ту означити подстицај новоме животу. У том чувању истине о себи, о овом локалијуму, доприносимо да стигне та истина у југословенски и светски културно-уметнички оптицај, као аманет Октобра. Тако постајемо део југословенског и светског сазвучја, зрак универзалне боје, дах светског бола, искра људске врлине и љубави. ватра револуције. Октобарски доживљај, нешто је неухватљиво параметрима, бројкама, величинама, нешто недељиво и узвишено као што су недељиви и узвишени родољубље, оданост класи, вера у човека. То је бескрај за плиме људске душе која вечито тражи поуку у прошлости, инспирацију у садашњости, наду и срећу у будућности. Та духовност не може бити хуманизам који не имплицира и мржњу, сукобљавање, активну борбу против насиља над човеком. Уништавајућа страст фашиста показала је овде да и савремена цивилизација има побуда да се плаши себе. Зато је опасно стање и расположење које ствара ситуације да једни људи убијају друге, да јачи господаре слабијима, да заблуда надвиси истину, незнање да савлада знање. На овом гробљу је позив за правдом и слободом, стремљење да радознали и једнаки стигну куда желе, да нађу свој излаз и потврде своје усхићење.

Прође то време када поштени патише, када таленти немаху израза, када се светлост не одвајаше од мрака. Тај тренутак прошлости памтимо као синтезовано, набијено зло, које се у Краљеву сручи у обиму стравичном као ретко где. То је присутност којом се тражи да Октобарска краљевачка драма не буде никада поновљена, да иза ње нестану губилишта. То сећање нас увек вуче у минуле светове зала, у бивши медијум страшних збивања у којима животи нису тежи од сламки, где је поверење заменила скепса, надање ишчезло у разочараности, полетни оптимизам и воља утопљени у трагичну резигнацију. Зато овде, од тих дана, и не беше места смиреном будистичком ишчекивању судбине, ни часном слављеништву

што га војске са ратишта доносе, ни идили о новом животу што на крилима фантазије и са плодовима немирне мисли долази. Овде је делић великог опредељеног света, те велике реалности данашњице — света који се супроставља насиљу, бори за мир, тражи слободу, велича и остварује правду. Зато се мало где може служити револуцији и њеном трајном идеалу да сачува слободу и да је оствари као на местима где је она била синоним опстанка.

По
ве
ља

Октобарски страх понудио је храброст која се успела уз висока жала масовне погибије и прелила у сазнање да нисмо уништивни ни војском, ни силовитом солдатеском, ни локвама крви, ни гомилама људског меса. Све што се око Спомен-гробља у Октобарским данима слива као у циновски кош комеморације, стаје над попрштем са захтевом да се живи. Прошлост се преобраћа у градитељску садашњост, смрт се преобраћа у позив на живот, страдања одлазе у царство успомена које вечито стражаре над нашим сећањима и савестима. Нама увек остаје простора за борбу, за развој, за опстанак, с то јачим подстицајем на живот што нам је суровија судбина била намењена:

**„Како дивно мирише ова земља
и како је бескрајна и бесмртна”**

(Т. Андрејић — „100 за 1”)

Живети или умирати? Да ли је то уопште била алтернатива? Бирамо ритам, начин животога, тражимо средства и аргументе бивања, али аргумент Октобарске инспирације ван је избора и ван алтернатива. Зато се Краљево запутило у нов живот, као да смрти није било. Трудом потомака у живот се преображава драма предака, сећање у дивну инспирацију, незнање у наду, страх од смрти у вољу за живот, масовно зло у масовно добро, беспуће у перспективу. Доћи ће некада време када ће бити потребни богати архиви, музеји, галерије и дебеле књиге да чувају ово што имамо у сећању, што припада нашем времену. Сваки човек у Краљеву који преживе Октобар 1941. године посебан је свет саткан од памћења и сазнања, са душом богатијом од музеја, галерија, архива будућности. Требаће потомству „да створимо истинску, хуманистичку и уметничку визију Краљевачког октобра”, по речима Десимира Борђевића — Бате, јер ће то

млађима помоћи да живе. Требаће да Октобар остане трајна опомена свету пред слутњама које су весници катаклизме. Реч за мир је овде — мелодија у овом крају, слика под овим светлом, поглед широм овог неба, дело радних руку у овом граду — појам посебне народне снаге, коју млади треба да примају и уче на овом тлу сажимајући своје биће у нов напор, у нове жеље, у ново хоћу!

Октобар нас није одредио као свет који треба да оплакује, да тужи, да пати, да светкује величанствени тренутак испод Грдице, као срећу што је неко остао и преживео. Није збивање толико судбоносно да би затворило нова рабања и сатерало нове генерације у сенке страха и резигнације. Напротив, на томе тлу настале су фабрике, многољуди радни и раднички колективи — уздиже се град, долазе и рабају се људи све је лепше Краљево. Ту су врлине, несечичан труд, патриотизам, ту су они што стварају и граде, ту ће опет када затреба запуцати пушке и јурнути наши војници на сваког туђина, да се Октобар не понови. Испред тога широка пучина будућности у коју сваког Октобра уткивамо нове сусрете под Грдицом, нове куће за становање, пове школе за децу, нове хале за фабрике, нови живот људи. То је простор за све што раде и воле, захвалан фронт за човека, са много праваца. са обиљем могућности да градимо и стварамо, пуклом и пером, бојом и тоном, одушевљењем и акцијом, осећањем и памећу, пројектом и остварењем да, у наше време, у наше идеје уграђујемо октобарско знамење.

Борба за самоуправну еманципацију човека и његово ослобођење од сваког облика поробљености и отуђености, коју наше друштво данас са појачаном снагом распламсава, постаје светски пример, као и борбеност и страдање у рату. То је непрекидни ход титовски инспирисане револуције која се није дала зауставити на спруду задовољених интереса неког од друштвених слојева који се успутно стварају. А што је та борба на нашем краљевачком тлу понекад изузетно оштра и то је у некој вези са октобарским зрачењима, јер овдашња радничка класа има богату револуционарну традицију и високе захтеве у савременој борби за одлучну превагу самоуправних односа и потискивање свега што би хтело да опстаје на равини надгорњаности и привилегија.